

Soltan Abdylhamyt nämüçin dini kitaplary ýygnatdy?

Category: Kitapcy, Sözler, Taryhy makalalar

написано kitapcy | 26 января, 2025

Soltan Abdylhamyt nämüçin dini kitaplary ýygnatdy? SOLTAN ABDYLHAMYT NÄMÜÇİN KÄBIR DINI KITAPLARY ÝYGNATDY?

kitapcy.ru

Ihsan Eliaçygyň düşündirişli Kurany-Keriminiň ýygnadılmagy Soltan Abdylhamydyň Kurany-Kerimi we käbir dini kitaplary ýygnatmagyny ýada düşürdi

Ylahyýetçi R.Ihsan Eliaçygyň terjime eden düşündirişli Kurany-Kerimini suduň üsti bilen yzyna «ýygnamak» kararyna gelindi. Köp adamy geň galdyran kararyň üsti diýseň jedelli boldy.

Şuňa meňzeş herekete öň kim näme sebäpli yüz urdyka diýip, arhiwlere seredýärис welin, garşymyza Soltan Abdylhamyt II çykýar. Üstesine Soltan Abdylhamydy tagtdan düşürenler ony ähli ygtyýarlyklaryndan mahrum etme fetwasynyň tutaryklarynda soltanyň Kurany-Kerim ýaly mukaddes kitaplary ýygnadyp ýok edendigini tutaryk hökmünde agzap geçipdirler.

Soltan Abdylhamyt ýaly dindar sultan nämüçin Kurany-Kerimi ýygnadyp, ýok etdikä? Geliň, ýakyndan yzarlalyň.

• Bir döwrüň soňy

Soltan Abdylhamydyň 1909-njy ýylyň 31-nji martynda (milady kalendarynda 1909-njy ýylyň 13-nji aprelinde) bolup geçen wakalara hiç hili dahly ýokdy. Ol wakalaryň öñünü almak üçin

elinden gelenini etdi, emma gozgalaňçylar ony diňlemedi. 1909-nyý ýylyň 27-nji aprel günü gelip ýetende Ikinji Meşrutyýeti (Konstitusionalizmi) yqlan edenler tarapyndan basylyp alynan «Ýyldyz» köşgüne garşy edip boljak iň soňky iş galypdy: Abdylhamydy tagtdan indirmek.

Soltan Abdylhamydy tagtdan indirmek üçin ilkinji nobatda fetwa taýýarlamaly bolýardy.

Fetwany has soňra respublika döwründe Dini işler ministrliginde möhüm wezipelerde işlän «Ittihat we Terakki»-niň mebusy (deputaty) Elmalyly Hamdi Ýazyryň hut özi ýazdy.

Elmalyly Hamdi Ýazyry

Fetwanyň teksti Emini Hajy Nury ependiniň öňüne gelende aňk bolup galan Nury ependi teksti oňlamagyň ýerine dessine işden gitmek üçin arzasyny ýazdy. Fetwada Abdylhamyt tagtdan indirilmek üçin üç uly jenaýat edipdi: 31-nji mart wakalaryna sebäp bolmak, Kuran ýakdymak, isripçilik (döwletiň puluny soňuny saýman sowmak).

Soltany tagtdan indiren fetwada şeýle ýazylypdy:

«Imamül-Müslimin olan Zeýd, bazy mesail-i mühime-i şeriýyeýi, kütüb-i şer'iýyeden taýý ü ihraj we kütüb-i mazkureýi men' ü hark ü ihrak we beýtül-malda tebrir ü israfla müsewwek-i şer'i hilafynda tasarruf we bila-sebeb-i şer'i katl ü habs tağrib-i raiýý we sair guna mezalimi itiýad eýledikten soňra salaha rüju' etmek üzere ahd ü kasem etmişken, ýemininde hanis olarak ahwal ü umur-u muslimini bi'l-külliýe buhtel kylajak fitneýi azime ihdasynda yrsrar we mukatele ika etmekle men'a-i Muslimin Zeýd-i mezburen tagallübünü izale etdiklerinde bilad-ı

Islamiýeniň jewanib-i kesiresinden mezburu mahlu' tanydyklaryna dair ahbar-ı mütewaliye würud edüb mezburun bekasynda zarar-ı muhakkak we zewalinde salah melhuz olmağyn Zeýd-i mezbure imamet we sultanatdan feragat teklif etmek weýa hal' etmek suretlerinden hangisi erbab-ı hall ü akd we ewliýaýy umur tarapyndan erwah görülür ise ijrasi wajyp olurmu? El-Jewap: Olur. Ketebehu el-fakir es-Seýýid Muhammed Ziýaeeddin ufiýe anhu».

(Asyl nusgasy).

Terjime edilende:

«Musulmanlaryň ymamy bolan biri käbir möhüm gaýragoýulmasyz meseleleri şerigat kitaplaryndan çykarsa we bu kitaplary gadagan etse, ýaksa, ýyrtsa, döwlet gaznasyny isrip edip, şerigata ters gelýän görnüşde harçlasa, tabynlygyndaky adamlary ýörite sebäp bolmazdan öldürse, tussag etse, sürgüne ýollasa, başga hili zulumlary-da adata öwrenden soňra, dogry ýoldan ýorejekdigine ant içenden soň sözünden dänse, musulmanlaryň ýasaýsyny doly bozup biljek görnüşde pitne çykaryp, olary biri-birine öldürse, muňa päsgel berip biljek ýagdaýdaky musulmanlar onuň diýdimzorluga goldanýan tutumyny aradan aýryp, yslam ýurtlarynyň köp ýerinden tabynlygy kabul etmeýändikleri barada habarlar gelip, ýerinde oturmagynda zyýan we aýrylmagynda gowulyk boljagy pikir edilse, oňa ymamlykdan we soltanlykdan el çekmigi teklip etmek ýa-da gyaraklatmak görnüşlerinden haýsysy kethudalarymyz tarapyndan amatly görülse, bu karary ýerine ýetirip bolarmy?»

Soltan Abdylhamyda tagtdan gyarakladylýandygyny mälim eden

topar Ermeni Aramdan, Laz Arif Hikmetden, Selanik mebusy jöhit Karasudan, Draç mebusy alban Esad Toptaniden ybaratdy. Topardakylaryň birem türk däldi.

Soltan Abdylhamydyň tagtdan gyrakladylmagy

Karary gynanç bilen diňlän Soltan Abdylhamydyň «Çyragan» köşgünde galmak islegi-de ret edilip, ýakynnyndaky 38 adam bilen birlikde şol günüň gijesi Stambuldan Selanige ugradyldy. Şeýlelikde onuň 33 ýyla çeken häkimiýeti soñlandy, Osmanly döwleti bolsa soñky demini sanajak başdan geçirmelere iterildi.

Fetwadaky iň täsin we bizi geň galдырыан ýeri, gürrüňsiz «musulmanlaryň ymamy käbir möhüm gaýragoýulmasyz meseleleri şerigat kitaplarından çykarsa we bu kitaplary gadagan etse» diýen sözleridi.

Soltan Abdylhamyda ýoñkelen günäler ynandyryjy däldi. Soltanyň 31-nji mart wakalarynyň öňünü almak üçin eden tagallasyny-da ittihatçylaryň hemmesi bilyärdi. Kur'an ýakandygy baradaky aýyplamalar dogrydy, ýöne bärden gaýdýardy. Soltan nemes dilinden türk diline terjime edilen Kur'anlary ýygnaýdpdy. Bu kitaplar juda ýaramaz terjime edilipdi we ýalňyş maglumatlar bilen doludy.

Soltan Kurany-Kerimleriň derňelmegi üçin «Teftiş-i Mesahif-i Şerife Mejlisи» atly topar düzüpdi.

Elbetde, bul aýdylanlara seredip, Soltan Abdylhamydy kitaba dost bolan patyşadyr öýtmeli däl.

Aşakda dürlü bahanalar bilen gadagan edilen kitaplaryň üstünde

durup geçeris: emma dini meselelerde soltanyň ýygnadan kitaplarynyň esasy bölegi ýazuw taýdan we hili pes terjimeler bolmak bilen bir hatarda çaphana problemalaryndan hem gelip çykýardy.

- **Abdylhamydyň gadagan eden käbir kitaplary**

Abdylhak Hamyt Tarhan «Içli gyz»: Drama eserinde nikalaşýanlaryň ýaş tapawudy tankyt edilýär. Pýesa şol wagtky jemgyýetiň ahlak kadalaryna edilen hüjüm hasaplanyp gadagan edilipdi.

Ahmet Jewdet paşa «Kysasyl-Enbiýa»: Döwrüniň görnükli taryhcysy Jewdet paşanyň bu kitabı birugsat çap edilendigi we gadagan edilen sözleri ulanýandygy üçin ýygnadylipdyr.

Düzgünüň barha çağşamagynyň iň esasy sebabi-de Sultan Abdylhamydyň ötüsen kesel derejesine ýeten ipohondriýasyndan gelip çykýardy.

Hawa, Sultan Abdylhamyt şu sözlerden öler ýaly gorkýardy: bomba, ýyldyz, ihtilal (rewolýusiýa), dinamit...

Şeýle-de Sultan Myrat üçin Mirat, Reşat sözleriniň ýerine Neşet sözünüň ulanylmacyny makul bilyärdi. Sanaw bular bilenem çäklenenokdy, biri-birinden täsin sözler gadagan edilipdi. Gadagan edilen sözlerden käbirleri şular:

Arsenik (мышъяк), anarhiýa, ihtilal, spiritizm (ruh çagyrmá), istibdat (diýdimzorlyk), infilak (partlama), ynkylap, inkyraz (çöküş), parlament, gynama (sütem), oporrtunist, azatlyk, respublika, jumhuriýet, jemgyýet, hafİYE, darwinizm, dissiplina, zäher, avam, gozgalaň, sosializm, diktator, şuraýy-döwlet, demokrat, radikal, humbara (bomba) mejlis-i umumi, weto, nigliست, randewu, irtiyab (şübhe), oligarhiýa, päsgel bermek...

(Magaryf ministrliginiň Tedkik-i Müellefat Enjümeni tarapyndan gadagan edilen bu sözleri 1911-nji ýylda Aly Seýdi beý 58-e ýetirip, «Suratly osmanly sözlügi»-niň («Resimli Kamus-i Osmani») 1131-1132-nji sahypalarynyň çykgydyna berýär).

Ahmet Mithat ependi «Albanlar, solýotlar»: Osmanlynnyň gaý-tupanly soňky asyrynyň «ýazuw maşynkasý» adyny alan Ahmet

Mithat ependi 1928-nji ýylyň 28-nji dekabrynda sessiz-sedasyz bakyýete göç edipdir. Ol türk metbugatynyň naýbaşy žurnalisti hasaplanýardy.

Belki-de ol, hökümetiň goldawyndaky metbugat akymynyňam birinji nusgasydy. «Ýyldyz» köşgüne şolar ýaly ýakyn adamyň kitabynyň birigsat çap edilendigi bahana edilip ýygnaldy.

Ahmet Wefik paşa «Fezleke-i Tarih-i Osmanî»: Döwrüniň möhüm döwlet işgärlerinden we türk nasionalizminiň düýbünü tutujylardan Wefik paşanyň eseri-de gadagan edilenleriň sanawyna giripdi.

Ali Suawi «Hywa»: Ali Suawiniň ömrü-de, döwlet agdarlysygyna eden şowsuz synanşygy-da san-sajaksyz çaklamalaryň baş temasy bolup geldi.

Uzak wagtlap «watan dönüğü» hasaplanyp gelinen Ali Suawi Sultan Abdylhamyda garşy güýjän oppozisiýanyň täsiri bilen rewolýusioner we gahryman saýyldy. «Muzırr şahs» diýip at berilen Suawiniň gadagan edilenleriň sanawyna girmegi geň galdyranok.

«Görogly» eposy: «Görogly» eposynyň halk döredijiligininiň naýbaşy nusgasydygyna garamazdan, merkezi hökümete garşy öwüsýän howasy sebäpli gadagan edilmegine şol döwürde düşünmez ýaly däldi.

Ziýa paşa, Namyk Kemal ýaly ýene nijeme ýazyjy-şahyrlaryň eserleri gadagan edildi, çap edilensoň yzyna ýygnaldy.

Bolu begi Körogly (Görogly)

Mahlasy, Ihsan Eliaçygyň düşündirişli Kurany-Keriminiň ýygnadılmagy Soltan Abdylhamydyň Kurany-Kerimi we käbir dini kitaplary ýygnatmagyny ýada düşürdi. Hatda soltanyň tagtdan agdarylanda ony degişli ygtyýarlyklardan mahrum etme fetwasyna şeýle tutaryklar giriziliodi, emma Soltan Abdylhamydy şu meselede günäkärläp bolmaýar. Onuň ýygnadan dini kitaplary ýaha ýazuw ýa-da terjime ýalňyslygy bilen doludy. Elbetde, bu ýagday Soltan Abdylhamydyň kitap gadagançylygy meselesinde «ak jüýedigini» aňlatmaýar. Ol öz döwründe sanardan köp kitabı, gazet-žurnaly gadagan edipdi. Täsin ýeri, şol eserleriň köpüsü şindizem okalmagyny we okyjysyna gowuşmagyny dowam etdirýär.

Mehmet MAZLUM ÇELIK.

celikmehmedmazlum@gmail.com

Penşenbe 23.02.2023 ý. Taryhy makalalar